

ПОНЯТТЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ МЕТОДІВ ЗДІЙСНЕННЯ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

ДЕМИДЕНКО Надія Михайлівна - професор кафедри гуманітарних дисциплін Сумської філії ХНУВС, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4392-6722>

e-mail: nadiyademydenko@ukr.net

УДК 001.891

DOI 10.32782/EP.2023.2.32

У статті, спираючись на аналіз наукових поглядів учених, сформульовано авторське визначення поняття «методи наукових досліджень». Виокремлено наступні класифікаційні ознаки методів наукових досліджень: емпіричні методи; теоретичні методи; компаративні методи; методи системного аналізу; історичні методи; кількісні методи; квалітативні методи.

Ключові слова: методи, наукові дослідження, наукове пізнання, класифікація, способи, прийоми.

Постановка проблеми

Однією із проблем проведення наукових досліджень є вибір методів їх здійснення. Методологія дослідження є тим базисом, без якого неможливо уявити наукове дослідження. У період цифровізації майже всіх сфер життєдіяльності людини, наявності значного масиву інформації та появи окремих додатків та програм з ознаками штучного інтелекту для сучасного дослідника надзвичайно важливо вміти швидко та ґрунтовно опрацьовувати інформацію за допомогою різноманітних методів. Варто зауважити, що вибір методів наукових досліджень є критично важливим аспектом, оскільки правильно підібрані методи дозволяють досягти об'єктивних та достовірних результатів. Вибір відповідних методів забезпечує ефективність дослідження, економію ресурсів та часу. Крім того, вибір методів визначає напрямок дослідження, допомагає забезпечити репрезен-

тативність вибірки та враховувати етичні стандарти. Таким чином, обрані методи визначають якість та значущість наукового дослідження.

Стан дослідження проблеми

Окремі проблемні питання методології наукових досліджень у своїх наукових працях розглядали такі науковці, як Г. О. Бірта, Ю. Г. Бург, А. І. Грабченко, Я. М. Гарашенко, С. Е. Важинський, С. Б. Кузікова, В. О. Федорович, Т. І. Щербак та інші. В умовах значного осмислення заданої проблематики вищевказаними науковцями в науковій літературі все ще постає нагальна потреба у більш глибокому розумінні сутності та класифікації методів наукових досліджень.

Мета і завдання дослідження

Мета статті полягає у тому, щоб провести авторський аналіз сутності ключових методів наукових досліджень, надати їм характеристику та здійснити їх класифікацію. Досягнення мети тісно пов'язане з вирішенням наступних дослідницьких завдань: здійснити глибинний аналіз сутності поняття «метод», узагальнити наукові думки з приводу тлумачення поняття «метод наукових досліджень».

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що у ньому здійснена спроба авторського осмислення категорії «метод наукових досліджень», дістала подальшого

розвитку класифікація методів наукових досліджень.

Виклад основного матеріалу

На початку нашого дослідження детально проаналізуємо сутність ключової для нашого дослідження категорії – «наука».

Так, поняття «наука» має кілька основних значень. По-перше, під наукою (грецьк. *episteme*, лат. *scientia*) окремі дослідники розуміють сферу людської діяльності, спрямовану на вироблення й теоретичну схематизацію об'єктивних знань про дійсність. У другому значенні наука виступає як результат цієї діяльності – система отриманих наукових знань. По-третє, термін «наука» вживається для позначення окремих галузей наукового знання. По-четверте, науку можна розглядати як галузь культури, що існувала не за всіх часів і не у всіх народів [1].

Аналізуючи дане визначення, хочемо зазначити, що ми в цілому погоджуємося з положеннями, що лежать в його основі, проте вважаємо за доречне конкретизувати, що виробленню знань у науці передують дослідження предметів, явищ, процесів, певних напрямків діяльності. Саме тому науку можна розуміти і як певний спосіб сприйняття об'єктів навколишньої дійсності, який передбачає формування принципово нових положень, застосування нових методів пізнання. Дане твердження є важливим ще й у тому контексті, що дозволяє усвідомити науку через призму її безпосередніх продуктів – принципово нових положень (знань). Це є однією з ключових відмінностей між наукою та імітацією науки. Не лише дотримання формальних вимог до оформлення статті робить її продуктом справжнього наукового осмислення, але й наявність нових ідей, рекомендацій, положень та авторських поглядів на раніше досліджувані явища і процеси.

Швець Ф. Д. пропонує виокремити наступні основні характерні ознаки наукового пізнання: предметність, об'єктивність, системність, істинність, практичне використання отриманих знань [2].

Зауважимо в контексті аналізу позиції дослідника, що в умовах цифровізації та розвитку штучного інтелекту технічна складова роботи над науковим дослідженням, оформлення його відповідно до заданих умов, пошук джерел, інші технічні напрямки роботи над науковим дослідженням будуть поступово покладатися на відповідні комп'ютерні технології. Тому ми пропонуємо окремо виділити ознаку новизни, адже навіть комп'ютерна техніка та навіть штучний інтелект не спроможні на даному етапі розвитку людства генерувати нові ідеї, пропонувати унікальні підходи до покращення функціонування тих або інших напрямків діяльності, явищ і процесів.

Окремою новітньою ознакою пропонуємо вважати чіткий заклик до інших дослідників на здійснення конкретних дій у майбутньому. Ці дії можуть охоплювати видання методичних рекомендацій, проведення подальших досліджень в окремих напрямках, втілення науково осмислених положень у соціальних проєктах. Ми глибоко переконані, що кожне наукове дослідження має нести в собі певні рекомендації як на рівні доктринальних пошуків, так і на рівні практики функціонування тих або інших організацій, практичного втілення окремих функцій тощо.

Здійснення наукової діяльності не є явищем хаотичним, а здійснюється за допомогою низки методів.

О.І. Остапенко зазначає, що метод – це сукупність прийомів, операцій і процедур підготовки та прийняття, організації та контролю виконання управлінських рішень, які приймаються учасниками управлінського процесу [3, с. 194].

Автор аналізує сутність методу з позицій адміністративного права, через призму управлінського процесу. Проте ми акцентуємо увагу на необхідності співставлення і подальшого осмислення методів управління та методів наукових досліджень. У тому числі наголошуємо на необхідності ґрунтовного осмислення такої категорії, як «методи організації наукової діяльності», під якими ми розуміємо сукупність методів, за допомогою яких дослідник ор-

ганізує власну наукову діяльність, підтримує належний рівень результативності роботи, комбінує робочий час з відпочинком. Також потребує подальшого міждисциплінарного осмислення категорія «методи управління науковим колективом», адже наукова сфера має принципові особливості від інших сфер життєдіяльності, є багато в чому ініціативною, творчою, тому потребує специфічних підходів до управління нею.

А. Є. Конверський переконливо доводить, що у широкому розумінні слова «метод» – це «шлях до чогось», шлях дослідження, шлях пізнання, теорія, вчення, свідомий спосіб досягнення певного результату, здійснення певної діяльності, вирішення певних задач [4, с.24-25].

У ході осмислення даного визначення зазначимо, що розгляд категорії «метод» через призму шляху відкриває ряд суттєвих переваг та розширює уявлення про досліджувану категорію. Так, будь-який шлях має свій початок та кінець, а також певний напрямок, вектор руху. Тому осмислення даних аспектів привело нас до розуміння необхідності виділення у методах досліджень певних організаційних особливостей і часових рамок. Так, наголошуємо на необхідності створення відповідних методичних рекомендацій, які б детально на конкретних прикладах роз'яснювали порядок застосування окремих методів, результати, які можна отримати у ході їх застосування.

В. Є. Юринець пише, що метод – це підхід, засіб або прийом теоретичного та експериментального дослідження або практичного втілення явища чи процесу. Залежно від ступеню складності проблеми дослідження змінюються методи його проведення і види експерименту [5].

Зауважимо, що у царині гуманітарних наукових досліджень експерименти як методи частіше застосовуються у психологічних наукових розвідках, проте і сфера правових досліджень, на наше глибоке переконання, має бути підкріплена окремими експериментами, що демонструватимуть конкретні виявлені проблеми, а також шляхи їх вирішення.

Таким чином, методи наукового пізнання – це система організованих та логічних підходів, процедур і прийомів, які використовуються для здобуття знань про природу, суспільство або інші об'єкти дослідження. Ці методи включають збирання та аналіз даних, спостереження, експериментування, моделювання, формулювання гіпотез, логічний та критичний аналіз, а також узагальнення результатів дослідження. Методи наукового пізнання допомагають науковцям створювати систематичний підхід до отримання об'єктивних, перевірених знань, сприяють розвитку науки та розумінню світу навколо нас.

А. І. Грабченко, В. О. Федорович та Я. М. Гаращенко вказують, що методи дослідження класифікуються деякими методологами за різними ознаками: за рівнем пізнання – емпіричні й теоретичні; за точністю припущень – детерміністичні й стохастичні, або ймовірно-статистичні; за функціями, які вони здійснюють у пізнанні – методи систематизації, пояснення й прогнозування; від конкретної області дослідження – фізичні, біологічні, соціальні, технічні й т.п. [6].

Тож, на підставі проаналізованих позицій науковців та наших авторських позицій, класифікація методів наукового пізнання може бути здійснена за наступними критеріями:

1) емпіричні методи, які включають: а) спостереження: безпосереднє спостереження явищ та подій; б) експеримент: контрольовані умови для перевірки гіпотез та отримання нових даних; в) опитування: систематичні опитування або анкетування для збору даних від респондентів;

2) теоретичні методи: аналіз літератури – систематичне дослідження та аналіз існуючих публікацій та досліджень; математичне моделювання – використання математичних моделей для формалізації та розуміння явищ та процесів; логічний аналіз – застосування логічних резонувань та аргументації для формулювання та перевірки гіпотез;

3) компаративні методи: а) порівняльний аналіз – порівняння схожих та відмінних аспектів між різними об'єктами або

явищами; б) аналогії – виявлення та застосування подібних зразків чи шаблонів для розуміння нових ситуацій або явищ; в) констатувальна аналітика – аналіз часткових компонентів системи для вивчення їх функцій та взаємодій;

4) методи системного аналізу: аналіз систем – вивчення системних взаємозв'язків та властивостей об'єктів або явищ; моделювання систем – побудова математичних або комп'ютерних моделей систем для аналізу їх поведінки та властивостей; структурний аналіз – виявлення та аналіз структури системи та її складових частин;

5) історичні методи: архівне дослідження – вивчення історичних документів, архівних записів та матеріалів для реконструкції минулих подій і процесів; історичний аналіз – аналіз змін та еволюції об'єктів, явищ або суспільних процесів за собою історичних джерел та досліджень;

6) кількісні методи: а) статистичний аналіз – застосування статистичних методів для обробки та аналізу числових даних; б) моделювання та симуляція – використання математичних моделей та комп'ютерних симуляцій для вивчення явищ та передбачення їх поведінки. Так, Ю. В. Алексєєва-Даниленко влучно зауважує, що у правознавстві при вивченні кримінальних явищ, зокрема кримінальних проступків, доцільно використовувати і математичні методи, які дають можливість вивчити масові явища правового характеру в їх кількісному і якісному вираженні[7, с.118].

7) квалітативні методи: а) якісні інтерв'ю – проведення структурованих або неструктурованих інтерв'ю для збору глибокої інформації та розуміння поглядів, думок і досвіду учасників; б) групові дискусії – організація обговорень та взаємодії між групою учасників для отримання багатогранного розуміння теми чи проблеми.

8) методи організації наукової діяльності: а) методи організації власної наукової діяльності; б) методи наукового керівництва; в) методи управління науковим колективом(науковою школою, науковим товариством тощо).

Висновки

У підсумку наукового дослідження зауважимо, що зазначена вище класифікація методів наукового пізнання надає загальний огляд основних підходів. При цьому необхідно підкреслити, що деякі з вказаних вище методів можуть мати спільні елементи або перетинатися між собою. При виконанні конкретного дослідження дослідник може використовувати комбінацію різних методів для досягнення поставленої мети та отримання достовірних та об'єктивних результатів. Нами також була здійснена спроба виділити принципово нову категорію методів організації наукової діяльності, визначити їхню сутність.

У ході проведеного дослідження ми також сформулювали визначення науки як певного способу сприйняття об'єктів навколишньої дійсності, який передбачає формування принципово нових положень, застосування нових методів пізнання, формування безпосередніх продуктів – принципово нових положень (знань), що є однією з ключових відмінностей між наукою та імітацією науки.

На основі усвідомлення умов цифровізації та розвитку штучного інтелекту нами було запропоновано окремо виділити новизну та чіткий заклик до інших дослідників на здійснення конкретних дій у майбутньому як ознаки наукового пізнання.

Наголошено на необхідності створення відповідних методичних рекомендацій, які б детально на конкретних прикладах роз'яснювали порядок практичного втілення окремих методів, результати, які можна отримати у ході їх застосування.

Література

1. Розорінов Г. М., Співак В.М. Науково-дослідна робота за темою магістерської дисертації. Частина II: конспект лекцій. Київ : НТУУ «КПІ», 2016. 83 с.
2. Швець Ф. Д. Основи наукових досліджень : навчальний посібник. Рівне: НУВГП, 2013. 208 с.
3. Остапенко О. І., Кисіль З.Р., Ковалів М.В., Кисіль Р.В. Адміністративне право: навч. посіб. М.В. Ковалів, Р.В. Кисіль.

Київ : Всеукраїнська асоціація видавців “Правова єдність”, 2008. 536 с.

4. Конверський А. Є. Основи методології та організації наукових досліджень : навч. посіб. для студентів, курсантів, аспірантів і ад’юнтів. Київ : Центр учбової літератури, 2010. 352 с.

5. Юринець В. Є. Методологія наукових досліджень : навч. посібник. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2011. 178 с.

6. Грабченко А. І., Федорович В.О., Гаращенко Я.М. Методи наукових досліджень : навч. посібник. Харків : НТУ «ХПІ», 2009. 142 с.

7. Алексєєва-Даниленко Ю. В. Методологія дослідження кримінальних проступків. *Наше право*. 2020. № 3. С. 116–118.

АНОТАЦІЯ

З’ясовано, що методи наукового пізнання – це система організованих та логічних підходів, процедур і прийомів, які використовуються для здобуття знань про природу, суспільство або інші об’єкти дослідження. Ці методи включають збирання та аналіз даних, спостереження, експериментування, моделювання, формулювання гіпотез, логічний та критичний аналіз, а також узагальнення результатів дослідження. Методи наукового пізнання допомагають науковцям створювати систематичний підхід до отримання об’єктивних, перевірених знань, сприяють розвитку науки та розумінню світу навколо нас.

Виокремлено наступні класифікаційні ознаки методів наукових досліджень: емпіричні методи; теоретичні методи; компаративні методи; методи системного аналізу; історичні методи; кількісні методи; квалітативні методи.

Зауважено, що зазначена вище класифікація методів наукового пізнання надає загальний огляд основних підходів. При цьому підкреслено, що деякі з вказаних вище методів можуть мати спільні елементи або перетинатися між собою. При виконанні конкретного дослідження дослідник може використовувати комбінацію різних методів для досягнення поставленої мети та отримання достовірних та об’єктивних результатів.

Ключові слова: методи, наукові дослідження, наукове пізнання, класифікація, способи, прийоми.